

організації та уряди країн пов'язують з розробкою спеціальних стратегій і національних програм, а також послідовною державною політикою в цій галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бідюк Н. М. Теорія і практика професійного навчання безробітних у США : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Бідюк Наталя Михайлівна. – К., 2009. – 551 с.
2. Гуманистические тенденции в развитии непрерывного образования взрослых в России и США / под ред. М. В. Кларина, И. Н. Семенова. – М. : ИТПиМИО РАО, 1994. – 189 с.
3. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія / Н. Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. 1. – С. 9 – 22.
4. UNESCO Institute for Education. Adult Education. The Hamburg Declaration. The Agenda for the Future. – Hamburg: UIE, 1997. – 17 p.
5. UNESCO. The General Conference Adopts a Recommendation on Adult Education. // Adult Education Notes. – P., 1977. – № 1. – P. 2.
6. UNESCO: International Conference on Adult Education; 3rd. – Tokyo, 1972. Final Report. – Paris: UNESCO, 1972. – 111 p.
7. UNESCO: International Conference on Adult Education; 4th. – Paris, 1985. Final Report. – Paris: UNESCO, 1985. – 137 p.
8. UNESCO: Lifelong Learning in Europe: Moving towards EFA Goals and the CONFITEA V Agenda / Sofia Conference on Adult Education Call to Action 9th November 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unesco.org/education/efa/news_en/CONFITEA/Vagenda.shtml
9. UNESCO: Second World Conference on Adult Education, Montreal, Canada, 21-31 August 1960. – Final report. – Paris: UNESCO, 1963. – 42 p.
10. UNESCO: Summary Report of the International Conference on Adult Education, Elsinore. Denmark, 19-25 June, 1949. – Paris: UNESCO, 1949. – 3 p.

УДК 378.147.134:94

Н. О. Вєнцева,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Бердянський державний педагогічний
університет)

**РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ
В 50-Х РР. ХХ СТ.**

Постановка проблеми. Система підготовки педагогічних кадрів в Україні має багаторічну історію. Пройдений шлях є досить тривалим, складним та суперечливим. Однією зі складових цього шляху є історико-педагогічний доробок вищої педагогічної школи 50-х років минулого століття. Вивчення цього періоду дає можливість визначити певні закономірності та позитивний досвід підготовки фахівців, який може бути використаний для вдосконалення професійної освіти сучасного вчителя.

Аналіз досліджень і публікацій. Українські історики не оминули увагою питання історії розвитку вищої освіти, яка завжди впливала на суспільно-політичний, економічний та культурний потенціал суспільства. Проблеми функціонування вищої школи України в 50-60-х роках минулого століття досліджувала О. Сергійчук [9]. Теоретико-методологічні основи функціонування вищої школи в СРСР вивчав Е. Чуткерашвілі [11]. Н.Красножон проаналізувала питання розвитку освіти України в 1943–1953 рр. [4]. Проблема підготовки науково-педагогічних кадрів в аспірантурі присвятила своє дослідження Т. Сидорчук [10].

Метою нашого дослідження було виявити зміни в структурі вищої педагогічної освіти України, які відбувались в 50-х роках минулого століття.

Виклад основного матеріалу. В умовах деєсталінізації було здійснено перші кроки до децентралізації управління вищою школою. З 1949 р. ВНЗ УРСР підпорядковувалися Міністерству вищої освіти СРСР. Воно наділялося великою компетенцією: призначало ректорів, надавало звання професорів та доцентів, визначало кількісний склад студентів, затверджувало плани видавництва навчальної літератури тощо [10, с.25].

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 29 грудня 1954 р. Міністерство вищої освіти СРСР із загальносоюзного було перетворено в союзно-республіканське. Завдяки цьому в Україні на початку 1955 року було створено Міністерство вищої освіти Української Радянської Соціалістичної республіки. Під його безпосереднє керівництво було передано 58 вищих навчальних закладів (всього на території республіки працювало 134 ВНЗ) [7].

Однак новостворене Міністерство вищої освіти України мало обмежені права: воно здійснювало контроль за навчально-методичною та науковою роботою переданих під його підпорядкування ВНЗ, а принципові питання розвитку вищої освіти в республіці розглядалися в Москві – керівництвом ЦК КПРС.

Постанови щодо розвитку народної освіти приймалися безпосередньо всесоюзним урядом і Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти СРСР, а вже потім в Україні приймалися та затверджувалися нормативні акти відповідно до цих постанов. Держплан України був обмежений у правах, він мав підготувати спеціалістів лише в тих ВНЗ, які були підпорядковані республіканським міністерствам та відомствам. Підготовка спеціалістів у вищих навчальних закладах союзного підпорядкування та їх розподіл проводився безпосередньо союзними міністерствами та відомствами. При цьому методика визначення потреби в спеціалістах не була розроблена, у результаті цього кожне міністерство як республіканське, так і союзне визначало потребу і планувало підготовку спеціалістів по-своєму.

Крім того, з другої половини 50-х років проходило скорочення контингенту студентів у вузівських центрах, завдяки збільшенню прийому до периферійних вишів і відкриттю ряду нових [10, с.29].

Зростав контингент студентів-заочників з окремих спеціальностей. Слід зазначити, що більшість заочних факультетів та відділень не були забезпечені висококваліфікованим професорсько-викладацьким

персоналом. На заочних відділеннях викладачі працювали за погодинною оплатою і лише незначна їх кількість була в постійному штаті ВНЗ. Така ситуація ускладнювала залучення на роботу зі студентами-заочниками провідних професорів та доцентів. Траплялись випадки, коли читали лекції викладачі, звільнені з роботи в інших ВНЗ за недостатню професійну підготовку або до цього не працювали взагалі у вищих навчальних закладах, що негативно відбивались на підготовці студентів-заочників. Так, наприклад, із 34,5 тисяч заочників, які навчалися в 1955/56 навчальному році у ВНЗ, що підпорядковувались Міністерству вищої освіти УРСР, 4500 (або 13 %) були залишені на тих же курсах повторно [8].

При вступі до українських вишів абітурієнти проходили великий конкурсний відбір, кількість вступників до вищих навчальних закладів збільшувалась значно швидше, ніж наявність передбачених планом місць. Відбір молоді передбачав особливу увагу до складу екзаменаційних комісій. Правила прийому вимагали, щоб до екзаменаційних комісій включались щорічно нові викладачі, до того ж, щоб екзамени приймались двома-трьома екзаменаторами

Для відбору найбільш достойних кандидатів для вступу у вузи, керівництво вищих навчальних закладів підтримувало зв'язок з громадськими організаціями промислових підприємств, колгоспів та радгоспів. З цією метою на підприємства, колгоспи та радгоспи виїжджали представники вищих навчальних закладів, викладачі, які розповідали про нову систему підготовки кадрів вищої кваліфікації, про перебудову вищої освіти, роз'яснювали умови навчання у вишах, організовували підготовчі курси [9, с.14].

На заваді доступу до вищої освіти стали не рівні можливості для молоді міст і сіл. Великий вступний конкурс спричиняв постійне зростання частки студентів з інтелігентних родин і зменшення студентів робітничого та селянського походження. Цілком очевидно, що рівнем можливостей для всіх юнаків та дівчат, у тих родин, де батьки мали вищій освітній рівень, забезпечувалися більші можливості для підготовки дітей до конкурсних вступних іспитів. Переваги, які мали діти інтелігентів в отриманні вищої освіти, були наслідком ще й матеріального фактору. Їхні родини в змозі були найняти репетиторів, а також вдатися до різних форм впливу, щоб забезпечити вступ до вишу. М. Хрущов у 1958 році зазначав: "Подекуди вищі навчальні заклади приймають не добре підготовленого вступника, а когось, хто має впливових батьків, які можуть допомогти синові чи дочці потрапити до вищого навчального закладу".

Одним з головних чинників, що стояв на заваді доступові українців до вищих навчальних закладів, була і русифікація сфери вищої школи. Політика культурної русифікації в царині вищої освіти віддзеркалювалась в низькій репрезентації місцевих національностей у студентських наборах [4]. Вплив русифікації на набір українців до вишів України переконливо розкривав дисидент С. Караванський: "Люди української національності, чия рідна мова українська, не користуються при вступі до ВНЗ однаковими правами з тими, чия рідна мова російська. Російська мова та література – обов'язкова частина програми вступних іспитів до вузів, а, отже, випускники російських шкіл успішніше складають іспити й одержують вищі оцінки, ніж

випускники українських шкіл. До того ж, російською мовою провадяться й вступні іспити зі спеціальних предметів, і випускникам українських шкіл їх нелегко скласти. Отже, україномовні вступники одержують на конкурсних іспитах нижчі оцінки” [11, с.115].

Державні органи здійснювали курс на поєднання навчання з суспільно корисною працею, що вимагало вносити зміни в організацію всієї навчальної роботи. Так, у 1959/60 навчальному році всі вищі навчальні заклади республіки розпочали працювати за новими навчальними планами, які в різних формах поєднували навчання студентів з працею на виробництві (на підприємствах, в колгоспах, радгоспах, різних установах).

Згідно з законом “Про зміцнення зв’язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР” радянський уряд зобов’язав Ради Міністрів союзних республік розробити і здійснити заходи по розвитку вищої освіти, зокрема, розгорнути організацію при ВНЗ своєрідних філіалів промислових підприємств [6].

Згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 4 серпня 1959 р. “Про форми навчання у вищих навчальних закладах та про виробничу роботу і практику студентів” передбачалася виробнича практика для студентів молодших курсів і виробнича практика або ж робота за спеціальністю для студентів старших курсів.

Згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 4 серпня 1959 р. обов’язковим для всіх ВНЗ, підприємств, установ, організацій було визначено, що місця для проведення виробничої практики або роботи за спеціальністю студентам вузів повинні надаватися керівниками радгоспів, підприємств, установ і організацій. При визначенні баз для виробничої практики мало враховуватись їх територіальне розміщення з метою уникнення переїздів студентів та надмірного скупчення на підприємствах студентів з різних ВНЗ. Для виробничої практики підбирались переважно підприємства, розташовані на території України, незалежно від їх відомчого підпорядкування, але відповідно до профілю підготовки. Для всіх вишів повинен був чітко визначатися обсяг, зміст і термін виробничої практики в навчальному процесі [2].

Часткова лібералізація суспільного життя в 50-х роках минулого століття значно вплинула на посилення науково-педагогічного потенціалу вишів. Науково-педагогічні кадри мали можливість передавати студентській молоді свої знання, забезпечувати наступність підготовки спеціалістів усіх сфер суспільного життя. Саме з науково-педагогічними кадрами значною мірою в українському суспільстві пов’язувалися сподівання на здійснення перетворень в економічній та соціальній сферах, а також успіхи проголошених у 1953 – 1964 роках реформ.

В Україні готувались та підвищували кваліфікацію науково-педагогічні працівники ВНЗ. Потреба посилити увагу на підготовку кадрів впливала з того, що в 1953 р. в багатьох вишах республіки працювало мало спеціалістів вищої кваліфікації, в ряді вищих навчальних закладів взагалі їх не було. Нестача науковців, педагогів посилювалась нерівномірним розподілом їх між окремими ВНЗ республіки.

Слід відмітити, що в ті роки пріоритет надавався підготовці та використанню викладачів, які читали суспільствознавчі дисципліни. Цими

питаннями постійно займалися партійні структури різного рівня, а увага приділялася Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук, що працював при Київському державному університеті. Лише в період з 1949 по 1955 р. 365 слухачів інституту підготували й захистили дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата історичних, економічних та філософських наук [8]. При цьому ж у ВНЗ були організовані постійно діючі курси підвищення кваліфікації істориків, філософів, економістів. Оскільки в той час ідейно-теоретичний рівень викладання пов'язувався з науковим зростанням кадрів, то ректорати та партійні організації залучали всіх викладачів до науково-дослідної роботи. Від науковців-суспільствознавців вимагалось дотримання встановлених принципів партійності наукового аналізу, що по суті являло собою підпорядкування наукових досліджень ідеологічним установам

У 1953 р. у всіх ВНЗ (за винятком педагогічних інститутів) згідно з постановою Всесоюзного уряду від 19 лютого 1953 р. "Про заходи по поліпшенню підготовки професорсько-викладацьких кадрів для вищих навчальних закладів СРСР" вводились періодичні (через кожні п'ять років) конкурси на заміщення вакантних посад завідувачів кафедр та відділів, професорів, доцентів, викладачів та асистентів. Згідно з постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів від 20 серпня 1959 р. "Про заходи по поліпшенню підготовки і атестації наукових та науково-педагогічних кадрів" [1] були внесені істотні зміни в правила комплектування вузівських педагогічних колективів та порядок підготовки науково-педагогічного персоналу через аспірантуру і докторантуру. З 1957 р. запроваджувалась конкурсна система комплектування педагогічних навчальних закладів України. Такі заходи сприяли залученню до науково-педагогічної діяльності у вищих кращих працівників науки і виробництва.

Слід відзначити, що партійно-державне керівництво не сприяло розвитку сумісництва працівників наукових установ з ВНЗ. На XXI з'їзді КПРС поступила настанова, щоб прийняти всі заходи до максимального скорочення сумісництва, яке ніби шкодило підготовці кадрів і не сприяло підвищенню рівня спеціалістів. У 1955 р. у вищих Міністерства вищої освіти України працювало 6,1 % сумісників, а в 1956 р. цей показник зменшився до 3,6 % [5]. До того ж провідні вчені у вищих навчальних закладах розподілялися нерівномірно.

Важливим джерелом поповнення науково-педагогічними кадрами була аспірантура. Упродовж 1953 – 1964 рр. особливого значення набуло питання планування відбору кращої молоді на навчання, їх підготовку для науково-педагогічної діяльності. У післявоєнні роки аспірантура в республіці відновлювалась разом з відродженням вишів та науково-дослідних установ. Однак довоєнного контингенту аспірантів в Україні вдалося досягти тільки у 1953 році. Розширення аспірантури потребувало нетрадиційних підходів до пошуку талановитої молоді та організації ефективного навчання. З цією метою щорічно відряджалися в різні регіони республіки представники вищих навчальних закладів для пошуку достойних кандидатів для вступу до аспірантури. Союзні республіки згідно з Конституцією СРСР мали право користуватися суверенними правами в розвитку освіти. Насправді ж у Москві затверджувались плани набору до аспірантури, звідти надходили

рекомендації, які втілювались у Положення від 20 серпня 1956 р. “Про денну та заочну аспірантуру” [5]. Аспірантура організовувалась при вищих навчальних закладах, які могли б забезпечити висококваліфікованими керівниками аспірантів та мали відповідну науково-експериментальну базу.

Негативним фактором, який впливав на формування аспірантури, стало зменшення розміру аспірантської стипендії в порівнянні з середньомісячною заробітною платою. Особам, які вступали до аспірантури за рекомендацією установ, сплачувалась стипендія за рахунок організації, що їх відряджала на навчання в розмірі заробітної плати, яку вони отримували перед вступом до аспірантури, але не більше 1250 крб. на місяць [50]. Аспіранти, які вступали до аспірантури одразу після закінчення ВНЗ, отримували незначну стипендію.

У Москві розроблялися та схвалювалися правила прийому до вищих, визначався кількісний склад студентів та аспірантів. Випускників ВНЗ України в обов'язковому порядку направляли на роботу за межі республіки. Від волі центральних відомств залежало, скільки науковців вищої кваліфікації, що працювали в науково-дослідних інститутах, можна залучати до педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах на правах сумісників.

За умов централізованого управління партійно-державне керівництво тогочасного Радянського Союзу намагалося підпорядковувати вищу школу завданням науково-технологічної революції, яка охопила в 50-і роки передусім найбільш розвинені країни світу. У другій половині 50-х – на початку 60-х років було прийнято десятки партійних та державних постанов, спрямованих на розвиток науково-технічного прогресу, поліпшення діяльності вищої школи. Ураховуючи наявний досить кваліфікований науковий потенціал України, в республіці стали реформувати існуючі та створювати нові науково-дослідні інститути та лабораторії. У зв'язку з цим в Україні реорганізовувалися ВНЗ, створювалися та переглядалися спеціальності, відкривались такі з них, які б забезпечували розвиток нової техніки та технологій.

У директивах XX з'їзду КПРС за шостим п'ятирічним планом розвитку народного господарства СРСР на 1956 – 1960 рр., зокрема, говорилось про необхідність підвищення ролі вищих навчальних закладів щодо науково-технічного прогресу, перебудови роботи науково-дослідних інститутів у напрямку наближення їх діяльності до конкретних потреб народного господарства. Вважали за доцільне концентрувати їх зусилля на розробці, в першу чергу, наукових проблем, які мали народногосподарське значення для країни. Дещо менше почали говорити про “ідеологічне навантаження” праці науковців.

Виходячи з таких політико-ідеологічних настанов, по всіх Міністерствах УРСР були складені плани прийому до аспірантури на 1956 – 1960 рр. Зокрема, по Міністерству вищої освіти УРСР контингент аспірантів на початок 1956 р. складав 1075 осіб з відривом та 190 без відриву від виробництва. У 1956 р. планувалось прийняти 289 осіб з відривом та 85 без відриву від виробництва; у 1957 р. – відповідно 236 і 81, у 1958 р. – 225 і 100, у 1959 р. – 220 і 100, у 1960 р. – 220 і 100 [8].

Великі труднощі відчували аспіранти з публікаціями наслідків наукових досліджень у вигляді статей, брошур, після того, як ВАК СРСР запровадив вимоги, які передбачали обов'язкову публікацію основного

змісту дисертаційної роботи. У свою чергу ЦК КППС та Рада Міністрів СРСР зобов'язали ради вищих навчальних закладів піднести відповідальність наукових керівників за роботу аспірантів. У вузах була запроваджена щорічна атестація аспірантів. Однак у багатьох випадках атестація проходила формально, без серйозного вивчення наукових робіт, у деяких закладах не здійснювався належний контроль за виконанням планів аспірантської підготовки, у результаті чого багато аспірантів захищались невчасно [3]. Значну частину дисертацій експерти оцінювали як такі, що виконані не на належному науковому рівні і не відповідали тогочасним потребам народного господарства.

Отже, освітянська система України у фінансовому, організаційному і структурному плані загалом залежала від держави. Пріоритети в розвитку освіти визначались партійно-державним керівництвом, виходячи із ідеологічних завдань. За таких умов зовсім не використовувалися механізми саморозвитку, освітянська галузь не була скільки-небудь автономною підсистемою щодо загальної системи держави. ВНЗ України, управління освітою в республіці не мали права щось змінити, оскільки змушені діяти за приписами, встановленими для всіх вишів колишнього СРСР, незалежно від територіальних, національних, етнічних та інших особливостей. ВНЗ України, окрім державного фінансування, не мали інших джерел для існування і розвитку.

Висновки. Таким чином, у розвитку вищої школи України відмічались як позитивні, так і негативні риси. Позитивним було, перш за все, розширення доступу до вищої освіти для всіх верств населення; відкриття нових ВНЗ, зокрема, в регіонах республіки, розширення вечірньої та заочної форм навчання, збільшення кількості студентів. Були частково розширені права республіки в розвитку вищої школи, переважно у сфері контролю за використанням бюджетного фінансування, будівництві нових корпусів, організації навчального процесу, зокрема методичної та наукової діяльності кафедр.

Однак суттєві кроки з координації діяльності вищої школи були здійснені лише з періоду хрущовської "відлиги". З цієї метою відповідно до рішень XX з'їзду КППС була відкрита науково-технічна рада Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти, яка складалася з трьох відділів: суспільних, природознавчих і технічних наук. Пріоритетне значення в галузі наукових досліджень приділялось фундаментальним, партійно-урядовим напрямкам, у першу чергу, пов'язаним з потребами народного господарства, з вихованням нової людини в контексті "будівника комунізму" та зміцнення зв'язків науки і виробництва.

Крім того, з часом поступово відновлювалося опікування ВНЗ з центру, що свідчило про несповідність і незавершеність навіть обмеженої децентралізації управління ними.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Стаття не вичерпує проблему реформування системи освіти в педагогічних вишах України в період лібералізації суспільства в 50-х роках минулого століття. Проведена дослідницько-експериментальна робота дає можливість окреслити перспективу подальшої розробки зазначеної теми, а саме: виявлення особливостей організації навчання вчителів-істориків у педагогічних вишах України в означений період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Высшее образование в СССР. Статистический сборник. – М. : Госстатиздат, 1961. – 255с.
2. Довідка з питань учбової, методичної та науково-дослідної роботи в вищих учбових закладах, підлеглих МВО УРСР. ЦДАВОВУ. – Ф.№ 4621. – Оп. №1. – Спр. № 129.– АРК. 12.
- 3.Информация о работе аспирантуры при высших учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях на 1 января 1954 года в Украинской ССР. ЦДАВОВУ. – Ф.№ 4849. – Оп. №1. – Спр. № 2549. – АРК. 44.
- 4.Красножон Н. Г. Загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя (1943–1953 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. Наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Н. Г. Красножон. – К., 2002. – 17 с.
- 5.Міністерству вищої освіти УРСР. Доповідна записка про роботу вищих навчальних закладів при Міністерстві культури УРСР згідно перспективного плану 1958 – 1965 рр. ЦДАВОВУ. – Ф.№ 5116. – Оп. №12. – Спр. №194. – АРК. 63.
- 6.Приказы Управления по делам высшей школы при Совете Народных Комиссаров УССР за 1944 г. (3 августа – 31 декабря). ЦДАВОВУ. –Ф.№ 4849. – Оп. №1. – Спр. № 5. – АРК. 91.
7. Стенограма наради викладачів сусп. наук у м. Харкові з питань методики викладання. 1955 р. ЦДАВОВУ. – Ф.№ 4621. – Оп. №1. – Спр. №22. – АРК. 27.
8. Стенограмма совещания директоров высших учебных заведений с Министерства высшего образования СССР от 18 февраля 1957 г. ЦДАВОВУ. – Ф.№ 4621. – Оп. №1.–Спр.№81. – АРК.28.
- 9.Сергійчук О.М. Вища школа України в умовах лібералізації суспільного життя 1953 – 1964 рр. : дис.... канд. іст. Наук : 07.00.01/ Олена Миколаївна Сергійчук. – Переяслав-Хмельницький, 2002. – 229 с.
10. Сидорчук Т. Г. Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспирантуру в Україні (1920 – 1970 рр.) : дис.... канд. іст. Наук : 07.00.01 / Сидорчук Тетяна Геннадіївна. – Запоріжжя, 1998. – 193 с.
11. Чуткерашвили Е. В. Развитие высшего образования в СССР / Е.В.Чуткерашвили. – М. : Высш. школа, 1961. – 357 с.

УДК 371.134:37.091.33:001.4

О. Є. Гриджук,

кандидат філологічних наук, доцент
(Національний лісотехнічний
університет України)

**СИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ ЛІСОТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ**

Головним завданням навчання української мови у вищому навчальному закладі нефілологічного профілю є його фахова спрямованість, що ґрунтується насамперед на чіткому врахуванні потреб студентів у подальшому оволодінні спеціальними знаннями та навичками. Специфіка майбутньої діяльності